

Кельдибеков А.К.

ФИСКАЛДЫК САЯСАТТЫН ЗАМАНБАП ТЕОРИЯЛЫК МОДИФИКАЦИЯЛАРЫ

Кельдибеков А.К.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ МОДИФИКАЦИИ ФИСКАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ

A.K. Keldibekov

MODERN THEORETICAL MODIFICATION OF THE FISCAL POLICY

УДК: 638.56/19.05

Макалада фискалдык саясаттын теориялык-методологиялык концепциялары каралган.

The article considers theoretical-methodological concepts of fiscal policy.

Фискалдык саясатты систематизациялоо бүгүнкү күндө экономиканы жөнгө салуу чөйрөсүндөгү айрыкча проблемалуу маселе болуп саналат.

Дүйнөлүк практика, анын ичинде фискалдык саясат жаатындагы теориялык иш-чаралар, биз үчүн мамлекеттин экономикалык саясатынын инструментарийлер комплексин оптималдаштыруу жана кайра түзүү маселелерин андап-түшүнүүнүн фундаменталдуу негиздерин берет.

Бизге мамлекеттин жана жалпы коомдун кызыкчылыктарына жооп бере турган заманбап фискалдык саясаттын теориялык-методологиялык концепциясын түшүнүү зарыл.

Фискалдык (лат. fiskalis - казыналык) саясат - өкмөттүк кирешелер менен чыгашаларды жөнгө салуу боюнча мамлекеттин финансылык иш-чараларынын жыйындысы. Антикризистик жөнгө салуу, иш менен камсыз кылуу, инфляцияга каршы күрөшүү сыяктуу ар кандай стратегиялык милдеттерге жараша ал өзүнүн түр-түспөлүн кыйла өзгөрткөнгө жөндөмдүү.

Фискалдык саясаттын негизги максаттары болуп төмөндөгүлөр эсептелет:

1. жумушсуздукту жоюу;
2. инфляцияга каршы күрөшүү;
3. экономикалык өнүгүүнү турукташтыруу;
4. экономиканы циклсыз жөнгө салуу;
5. экономикалык өсүштү стимулдаштыруу;

6. тышкы соода баланстуулугуна жетишүү. Экономикадагы ар кандай жагдайларга карата фискалдык саясаттын эки негизги багытын ажырымдашат:

- стимулдаштыруучу фискалдык саясат;

- кармап туруучу фискалдык саясат. Экономикалык төмөн түшүү мезгилинде өкмөт стимулдаштыруучу фискалдык саясатты жүргүзөт. Ал өз тутумуна: мамлекеттик чыгашаларды көбөйтүүнү же салыктарды төмөндөтүүнү, же болбосо ушул чаралардын айкалышын камтыйт. Башкача айтканда, эгерде алгачкы пунктта баланшташтырылган бюджет орун алган болсо, экономиканын төмөн тү-

шүү жана депрессия мезгилдеринде фискалдык саясат федералдык бюджеттин дефицити багытында жүрүшү керек. Тескерисинче, эгерде экономикада ашыкча суроо-талаптар менен шартталган инфляция орун алган болсо, мындай кырдаалга карата токто-туп туруучу фискалдык саясат туура келет. Токто-туп туруучу фискалдык саясаттын тутумуна: мамлекеттик чыгашаларды азайтуу же салыктарды көбөйтүү, же болбосо ушул эки иш-чаранын айкашы кирет.

Мындай экономика циклдешкен (кайра-кайра кайталанган) жумушсуздук менен коштолгон өзүнүн төмөн түшүү фазасында бараткан болот. Ушундай жагдайларда өкмөт кандай чараларды көрүүгө тийиш? Анын фискалдык саясат жүргүзүүдөгү үч негизги мүмкүнчүлүгү бар:

- 1) мамлекеттик чыгашаларды көбөйтүү;
- 2) салыктарды кыскартуу;
- 3) биринчи эки варианттын айкалышын жасоо.

Эгерде бюджет баланшташтырылган болсо экономиканын төмөн түшүү мезгилинде фискалдык саясат бюджеттик дефицитти түзүүгө, башкача айтканда салыктык жыйымдарга карата мамлекеттик чыгашалардын жогору болушун камсыздоого багытталышы керек.

Фискалдык саясат эки экономикалык жөндөгүчтү: салыктарды жана мамлекеттик чыгашаларды колдонуу аркылуу жүргүзүлөт. Алар ар кандай айкалыштарда колдонулушу мүмкүн, мунун аркасында улуттук өндүрүштүн реалдуу көлөмү менен анын структурасына, жумуш менен камсыз болууга жана инфляцияга таасир этүүнүн көптөгөн варианттарына жетишүүгө болот. Бул эки рычаг тең бир максатка баш ийдирилген жана өз ара тыкыс байланышкан.

Мамлекеттик чыгашалардын болушу, биринчиден, мамлекеттин бар болуу фактысынын өзү менен байланыштуу. Экинчиден, мамлекеттик чыгашаларды конкреттүү мамлекетте жана конкреттүү мезгилде жүрө турган экономикалык жана социалдык мамилелерди кайра жандандырууга кызмат кылат. Үчүнчүдөн, мамлекеттик чыгашалардын жаралышынын негизги булагы болуп эмгек акылар менен кирешелерден кесилип алынуу аркылуу түзүлчү салыктар эсептелет. Төртүнчүдөн, мамлекеттик чыгашалар өзүнүн негизги массасында өндүрүмсүз деп эсептелет, анткени алар кайра өндүрүү процессинен чыгып калган улуттук кирешенин үлүшүн түзөт (!).

Мамлекеттик чыгашалар төрт негизги топко бөлүнөт:

1. социалдык-маданий муктаждыктарга болгон чыгашалар;
2. экономиканы колдоого болгон чыгашалар;
3. аскердик чыгашалар;
4. башкарууга болгон чыгашалар. Мамлекеттик чыгашалардын структурасы, б.а. мамлекеттин бюджетинде жогоруда айтылган чыгашалар топторунун ортосундагы өз ара катышы ар кайсы өлкөлөрдө бирдей эмес, алтургай бир эле өлкөнүн ар кайсы өнүгүү мезгилинде да ар кандай.

Чыгашалардын структурасы тышкы, жана ошондой эле ички факторлордун таасири аркасында өзгөрүлүп турат. Бул факторлор экономикалык, аскердик, социалдык, саясий, ж.б. болушу мүмкүн.

Кайталап өндүрүү процессиндеги ролу боюнча мамлекеттик чыгашалар үч топко бөлүнөт:

1. материалдык өндүрүш чөйрөсүнө кеткен чыгашалар;
 2. өндүрүштүк эмес чөйрөгө болгон чыгашалар;
 3. резервдерди түзүүгө болгон чыгашалар.
- Максаттык багытталышы боюнча мамлекеттик чыгашалар төмөнкүдөй бөлүнөт:

1. капиталдык чыгымдар - кеңейтилген кайталап өндүрүүгө жана реконструкцияга болгон чыгымдар (бул чыгашалардын негизги үлүшү жаңы технологиялар жаатындагы изилдөөлөргө жана техникалардын тажрыйбалык үлгүлөрүн түзүүгө багытталат);

2. мамлекеттин учурдагы чыгымдары - башкарууга кеткен чыгашалар, аскердик чыгашалар, пенсияга жана пособияга кеткен чыгашалар, ж.б.

3. камсыздандыруучу жана резервдик фонддорду түзүүгө жана иштетүүгө кеткен чыгымдар.

Территориялык белгиси боюнча мамлекеттик чыгашалар жалпы мамлекеттик чыгашалар, федерация субъекттеринин чыгашалары жана жергиликтүү чыгашалар болуп бөлүнөт.

Булактары боюнча мамлекеттик чыгашалар үч топко бөлүнөт:

1. бюджеттик ассигнованиялар;
2. резервдик жана камсыздандыруучу фонддордун эсебинен алынуучу чыгашалар;
3. каржылоонун кредиттик булактары;
4. өзүн өзү каржылоо.

Экономикага болгон мамлекеттин чыгашалары чыгашалардын туруктуу беренеси болуп эсептелет. Өзүнчө алынган өлкөнүн чегинде экономикага кеткен мамлекеттик чыгашалардын өйдө-ылдый термелүүсү канчалык маанилүү болбосун, булардын деңгээлин турукташтырууга болгон жалпы тенденция алардын структура түзүүчүлүк ролу менен түшүндүрүлөт. Бул чыгашалардын жалпы колдонулуш багыты - жекече ишкерлик иштер үчүн бир кыйла ыңгайлуу шарттарды түзүү болуп эсептелет.

Азыркы учурда мамлекеттин чарбалык иштерге катышуусу төмөндөгүдөй жолдор менен ишке ашырылат:

1. инфраструктуранын тармактарын каржылоо;
2. стратегиялык мааниси бар жаңы тармактарды каржылоо;

3. баштапкы чоң салымдарды талап кылган жана өзүн-өзү актоого узак мөөнөт сураган тармактарды каржылоо;

4. айыл чарбасын жана башка тармактарды өнүктүрүү үчүн айрыкча мааниси бар аз кирешелүү тармактарды каржылоо;

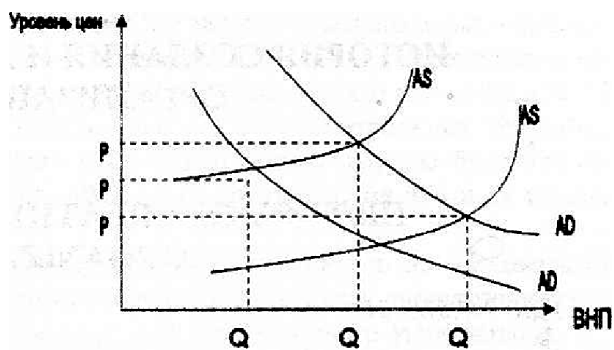
5. фундаменталдык жана издеп-табуучулук мүнөздөгү илимий-изилдөө иштерин каржылоо. Мындай чыгымдарга мамлекеттин катышуусу илимий изилдөөлөрдүн тобокелчил мүнөзү менен шартталган.

Мамлекеттин фискалдык саясатынын негизги рычагдары болуп салык ставкаларынын, салык салуу базасынын, салык түрлөрүнүн, алардын саны менен мамлекеттик чыгашалардын көлөмдөрүнүн, же болбосо коомдун конкреттүү максаттарына ылайык алардын багыттарынын өзгөрүшү эсептелет. Фискалдык саясатты иштеп чыгуу - өлкөнүн мыйзам чыгаруу органдарынын башкы иши, ал анткени салык салууну жана мамлекеттик бюджет каражаттарынын чыгымдалуусун дал ошолор контролдошот.

Экономикалык теорияда мамлекеттин фискалдык саясатын жүргүзүүкүн методдоруна карата ар кандай көз караштар бар.

Кейнсиандык багыттын жактоочулары экономикалык өнүгүүнүн стимулу катарында эффективдүү биргелешкен суроо-талапты түзүүнү салт катары карманышат. Ошондуктан алар салыктардын кыскаруусун биргелешкен суроо-талаптын өсүшүнүн, жана ага ылайык өндүрүштүн реалдуу көлөмүнүн өсүшүнүн негизги фактору катарында карашат. Аны менен катар кыска мөөнөттүү убакыт аралыгында бюджеттик салымдардын кыскаруусу жүрөт, жана анын натыйжасында бюджеттик дефицит жаралат же акын көлөмү көбөйөт.

«Сунуш экономикасы» теориясынын тарапкерлери салык ставкаларынын азайуусун биргелешкен сунуштун көбөйүүсүнүн фактору катары карашат. Алар салык оорчулугун азайтуу: 1) калктын кирешесинин өсүшүнө, демек, алардын акча-тыйыкдарынын көбөйүшүнө; 2) бизнестин өсүшүнө, демек, инвестициялардын кирешелүүлүгүнүн жогорулашына алып келет деп эсептешет. Ошентип, салыктардын кыскаруусу улуттук өндүрүнүн жана кирешенин өсүшүн жаратат, ал эми бул болсо өз учурунда бюджетке түшө турган салык салымдарын эч кандай азайтпастан жана бюджеттик дефицитти жаратпастан, тетирисинче, салык ставкалары бир кыйла азайа турган болсо, салык базасын кеңейтүүнүн эсебинен бюджетке түшө турган салык салымдарынын өсүшүн камсыз кылат («Лаффер» эффектисине ылайык). Мунун себептж-натыйжа байланыштары 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Сүрөт 1. Лаффер

Улуттук экономиканын рамкасындагы (биргелешкен суроо-талап AB1, биргелешкен сунуш A81) эң алгачкы теңсалмактуулук 01 - өндүрүш көлөмү жана P1 - баа деңгээли аркылуу жетишилди. Калктын кирешелеринен салык ставкаларын кыскартуу биргелешкен сунуштун A01ден AB2ге чейин өсүшүнө алып келди. Мына ушул эле биргелешкен сунуш аркылуу бул ВВПнын тең салмактуу көлөмүнүн өсүшүнө жана баалар деңгээлинин көбөйүшүнө (тиешелүү түрдө - 02 жана P2) алып келди. Бир эле учурда ишкерлердин кирешеринин салык ставкаларын азайтуу менен биргелешкен суроо-талапты көбөйтүүнүн аркасында биргелешкен сунушту A81ден A82ге чейин көбөйтүү жетишилди.

Улупук экомиканын рамкасында ϕ - өндүрүш көлөмү жана P3 - баа деңгээли аркылуу жаңы теңсалмактуулук (биргелешкен суроо-талап AB2, биргелешкен сунуш A82) жетишилди.

Белгилеп кетиш керек болгондой, салыктардын суроо-талаптарга болгон таасир этүүсү ыкчам ишке ашырылат. Кыска мөөнөттүү убакыт аралыгында салыктардын төмөндөөсү биргелешкен суроо-талаптардын өсүшүнө жана бюджетке түшүүчү салык салымдарынын азаюусуна алып келет, ал эми узак мөөнөттүү убакыт аралыгында жетишилген экономикалык өсүштүн натыйжасында салыктык салымдардын көбөйүшү да толук мүмкүн. Башкача айтканда, фискалдык саясат мекен биргелешкен сунуштун ортосундагы себептик-натыйжа байланыштары узак мөөнөттүү эффектке эсептелип, ал эми бул байланыштардын тутумунун өзү да кыйла маанилүү экендигин унутпоо зарыл.

Адабияттар:

1. Белоусов Д. Мамлекеттик финансы системасынын трансформациясы. - М., 2001.
2. Вечканов Т.С., Вечканова Г.Р. Макроэкономика. - СПб.: Питер, 2002. - 255-257-б.
3. Лисин В.С. Макроэкономикалык теория жана экономикалык өсүү саясаты: Монография - окуу куралы - М.: ЖАК «Издательство «Экономика»», 2003. - 78-87-б.

Рецензент: д.э.н., профессор Джумабаев К.Дж.